

Választás, döntés, magány és a közösség újjáépítése

A tudományos-műszaki forradalom lényegében változtatja meg az emberiség ontológiai helyzetét. Ez a kijelentés nem technológiai fatalizmusból fakad: a technikai fejlődés nem önmagától, nem automatikusan és nem egyértelműen meghatározott módon járul hozzá az ember létfeltételeinek javulásához (vagy rosszabbodásához). Technika és tudomány a maga eredményeinek emberi, tehát társadalmi felhasználása révén avatkozik be döntő módon az emberek — mint egyének, társadalmi csoportok, osztályok vagy strukturált közösségek — sorsába. Tehát a tevékenység közvetítésén keresztül.

A tevékenység elemzése az alfája és omegája bármely, az emberi sorsra vonatkozó, tudományosan megalapozott filozófiai elmélkedésnek. A marxista filozófiát a gyakorlat, az emberre s a csak rá jellemző létfeltételeket kiaknázó és az azokat elsajátító társadalmi tevékenység filozófiájaként felfogva Antonio Gramscinak sikerült egyértelműen kihangsúlyoznia Marx gondolkodásának legyőzhetetlen eredetiségét: az emberre vonatkozó összes kérdéseknek csak azért van értelmük és megoldási esélyük, mert megragadják és elemzik azokat a „tevékenység-megismerési“ és „gyakorlati-átalakító“ mozzanatokot, a maguk szétszakíthatatlan egységében, amelyek révén az ember — a közösségben élő egyén — alakítja létét, magához közelíti a feltárt világot, amelyben él. Korunk marxista filozófiájának további fejlesztése főleg a tevékenység általános elmélete igazolásának terén lehetséges és szükséges. Az emberi tevékenység alapvető formájával, a munkával kapcsolatos marxi elemzésből kiindulva ennek az elméletnek magába kell olvasztania a tevékenység egzakt kutatásának adatait és legjobb megszervezésének módszerét. (A sajtó alatt álló *Kibernetika, tevékenység és megismerés* című munkánkban kísérletet tettünk az általánosított operacionális kutatás feltételeinek megvilágítására filozófiai szempontból.)

A marxista filozófiát több szempontból, éppen a dogmatikus és didakticista egyszerűsítések útján hamisították meg. Ez a magyarázata annak, hogy azok, akik közvetett úton szegényes és iskolás jellegű előadásokon találkoztak a marxi gondolattal, tagadják azt a tényt, hogy a tudományos kommunizmus elmélete megalapításának pillanatától — tehát jóval Husserl, Heidegger és Nikolai Hartmann előtt — már tartalmazta az emberinek olyan egzisztenciális elemzését, „regionális ontológiáját“, amely a jelenkori filozófiai elmélkedés legkifinomultabb igényeit is kielégíti, s amely egybeesik a társadalomtudományok utólagos fejlődési irányával. Nem a marxizmus igényli a szubjektivitás elemzésének segítségével történő „kiegészítés“ értelmében felfogott reformot — ahogy azt többek között Roger Garaudy is állítja —, hanem éppen annak a leegyszerűsített képnek a felülvizsgálatára van szükség, amelyet több marxista és nem marxista kialakított Marx tudományos felfogásáról. Ez a leegyszerűsítés teljesen új távlatokba helyezte az emberi létet, olyanba, amelyet a tények kényszerítő hatására — rendszerint a Marxra való hivatkozás nélkül — korunk tudata is magáévá tett.

Napjaink embere elutasítja azt — a felvilágosodás korára jellemző — előítéletet, amely szerint minden, ami újkeletű, a történelem egymásutániságában utolsó, egyszerűsödőbb emberibb is az előbbinél, s a szabadság, vagyis az emberi lét alapvető meghatározottsága számára kedvezőbb. Korunk szellemiségére, annak fő ideológiai irányzataira éppen az a jellemző, hogy kétségbe vonják a történelmi fejlődés közvetlen, abszolút és teljes egybeesését a humanitásban, ésszerűségben és szabadságban bekövetkezett haladással.

A történelmi fejlődésben és a humanitásban kibontakozó haladás egybeesésének eszméje egyike volt a „felvilágosodás“ és az enciklopédisták legvirágzóbb ideológiai mítoszainak, s két ellentétes, de az említett kérdést illetően azonos nézetben csúcsosodott ki: a hegelianizmusban és a comte-i pozitívizmusban.

A szövegben forgó előítélet kétségbevonásának egyik történelmi gyökerét Marxnál találjuk meg, jöhet a felvilágosodás elméletét bíráló filozófiai rendszerek a marxi értelmezésből csupán a történelmi folyamat, valamint az ember és létfeltételeinek automatikus humanizálása közötti egybeesés eszméjére vonatkozó tagadás elemeit fogadták el. Marx a kérdést teljes bonyolultságában és kibontakozásában vizsgálta. A haladás megvalósulásának szakaszait és módozatait elemezve — különös tekintettel a feudalizmusról (vagy a korban annak megfelelő amerikai, afrikai és ázsiai társadalmakról) a kapitalizmusra való átmenetben megtestesülő haladásra —, Marx feltárta azt a társadalmi mechanizmust is, amelynek révén a környezetet (természetet és társadalmat egyaránt) megismerő és uraló emberi fellépés a szabadság érvényesülési körülményeit közelítő (elsajátító) cselekvésből éppen az általa létrehozott feltételeknek alárendelt tevékenységé alakulhat.

A munka volt az a tényező, amely felszabadította az embert a természettől való teljes, állati függősége alól, aminek következtében most már egy saját természetet és lényezetet, egy sajátos létformát tett magáévá. A kizsákmányolási viszonyok körülményei között azonban a munka egyben az ember kiszolgáltatottságát: saját termékeinek, a társadalmi viszonyok „világának“, a maga alkotta intézményeknek, strukturáknak és általa kiváltott folyamatoknak való kiszolgáltatottságát is kifejezte. Feltételeit és módozatait alkotta annak a folyamatnak, amelyben az ember magához hasonlította a természetet és — hogy egy Teilhard de Chardin-i fogalommal éljünk — saját „hominitását“. A munka elidegenülése nem egyéb, mint a munka ellentmondásos jellegének a kizsákmányolás viszonyai között megvalósult kifejezése. Az emberi létezés dialektikája abban áll, hogy a környezetnek és saját lényegének közelítését szolgáló emberi tevékenység az emberi erő és képesség megvalósítását feltételezi alkotásokban (tárgyasult termékek, viszonyok, folyamatok, közlések), strukturákban, amelyek az őket létrehozó tevékenységgel és annak célszerűségével szemben önállóságra törekednek. (Itt nem vizsgálhatjuk meg részletesen azt a mechanizmust, amelynek következtében a tevékenység tudatosult céljain kívül más, nem tudatos célok elérését is eredményezi.)

A tárgyasulás tartalmazza tehát az elidegenedés lehetőségét.

Marxnál az elidegenedés nem a tárgyasulás vagy külső megnyilvánulás elkerülhetetlen következménye, nem is „eredendő bűn“, mint Hegelnél. Nála az elidegenedés „történetiesített“, azaz a konkrét, társadalmi-történelmi helyzet meghatározta emberi tevékenység területére visszavezetett.

Ugyanis a természet közelítése átalakulhat ugyan saját dialektikus ellentétébe, az elidegenedésbe, de csak konkrét, jól meghatározott feltételek között. Ezeket a feltételeket Marx és Engels már *A német ideológiában* (1845) pontosan megfogalmazta: „A társadalmi tevékenységnek ez a megrögződése, az, hogy saját termékünk do-

logi hatalommá szilárdul felettünk, kinő ellenőrzésünk alól, keresztülhúzza várakozásainkat, semmivé teszi számításainkat — ez az egyik fő mozzanat az eddigi történelmi fejlődésben... A társadalmi hatalom, vagyis a megsokszorozott termelőerő, amely a különböző egyéneknek a munka megosztásában megszabott együttműködés által létrejön, ezen egyének számára — minthogy az együttműködés maga nem önkéntes, hanem természetadta — nem mint saját, egyesült hatalmuk jelenik meg, hanem mint idegen, rajtuk kívül álló erő, amelyről nem tudják, honnan és hova tart, amelyen tehát nem lehetnek már úrrá, amely most ellenkezőleg, sajátos, az emberek akarásától és megfutasától független, sőt ezt az akarást és megfutasást éppen irányító szakaszok és fejlődési fokok sorozatán megy át“ (Marx—Engels *Művei* 3. 1960. 34—35). Hasonlóképpen ír Marx *A tőkében* is: „A munka manufaktúraszzerű megosztásának egyik eredménye az, hogy az anyagi termelési folyamat *szellemi potenciáit* mint *idegen tulajdont* és mint *rajtuk uralkodó hatalmat* szembeállítja a részmunkásokkal“ (*A tőke*, 1961. 39).

Azért idéztük ezeket a szövegeket, mert az elidegenedéssel kapcsolatos mai véleménycserék során gyakran — akarva-akaratlanul — elvész a fogalom eredeti értelme. Márpedig — amint az idézett szövegekből is kiderül — Marxnál az elidegenedés: a) egy objektív társadalmi folyamatot jelent: vagyis a termelőknek, általában a társadalmi tevékenység tényezőinek munkájuk eredményétől (termék), a munka vezetésétől, szervezésétől, valamint a tevékenység céljainak, eszközeinek és megvalósítási feltételeinek meghatározásához szükséges szabadságuktól való megfosztását; b) ez az objektív társadalmi folyamat ugyanakkor szoros kapcsolatban, kölcsönös feltételezettségi viszonyban áll az emberi tevékenység természetének, céljainak és feltételeinek misztifikált tudatosulási folyamatával.

A tudatnak ezt a misztifikálását a következő okok határozzák meg: 1. a társadalmi viszonyok fetiszizálásának (adott körülmények között az emberek akaratától ténylegesen független erőkké való átalakítása) objektív folyamata; 2. egyes kizsákmányoló és elnyomó osztályok (rétegek) érdekeinek az egész nép, a termelők érdekeiként való feltüntetése mint objektív folyamat (=kizsákmányolás); és 3. a társadalmi viszonyok, folyamatok mellőzésének, meg nem értésének szubjektív folyamata.

Az első folyamat az árugazdálkodáshoz kapcsolódik, és csak annak eltűnésével együtt szűnik meg. Következésképpen a szocializmusban is hat (a kommunizmusban viszont már nem).

A második folyamat a kizsákmányolással együtt tűnik el, azonban elszigetelten a szocializmusban is megnyilvánulhat olyan esetekben, amikor bizonyos struktúrák (például a bürokrácia) ellenszegülnek az alapvető társadalmi kérdések kollektív ellenőrzésének vagy eldöntésének. Úgy gondolom, hogy éppen az ilyen esetekre utal Nicolae Ceaușescu elvtárs is, amikor kijelenti: „Figyelembe kell vennünk azt a tényt, hogy ha nem oldódnak meg idejében a szocialista rend társadalmi fejlődési folyamatában megjelenő egyes ellentmondások, azok antagonistá jelleget kaphatnak, nyugtalanságot és megrázkódtatásokat válthatnak ki a társadalom keretében“ (*A párt vezető szerepe a szocializmus építése kiteljesítésének szakaszában*. Bukarest, 1967. 34—35).

A harmadik folyamat a tudományos megismerés fejlődésével történelmileg megoldható.

A társadalmi folyamatok bonyolultsága korunkban, amelyben megvalósul a kapitalizmusról a szocializmusra való áttérés, az átmenet útjainak megválasztásában, az új társadalom építésében megnyilvánuló változatosság, valamint a tudományos-műszaki forradalom következményei (a társadalmi fejlődés gyorsuló üteme,

az információ mennyiségének állandó növekedése, az automatizálás és így tovább) gyarapították az elidegenedés újabb formáinak megjelenési lehetőségeit, ugyanakkor fokozták e formák behatolását és elterjedését a társadalmi életben.

A társadalmi tevékenység és a társadalmi folyamatok technicizálása következtében az elidegenedés súlyosabb formái jönnek létre. Ezek megjelölésére H. Freyer szociológus a „túl-elidegenedés“ kifejezést javasolja. Az elidegenedés említett formáival foglalkozik — napjaink irodalmával és művészetével teljes összhangban — a sokoldalú struktúráktól és a túlzott technicizálástól megrémült egész mai történelemfilozófia is. Úgy tűnik számára, hogy ezek a formák az embert a dolog létezése szintjére csökkentik. Marcuse egy új fogalmat is kitalált, az egysíkú ember fogalmát; ezen az anyagi javak, ideológiai mítoszok és a társadalom kikényszerítette magatartásbeli formák passzív fogyasztóját érti.

E bonyolult helyzetet — Marxszal ellentétben — gyakran az egyéni pszichológia szellemében írják le. A struktúrák eldologiasodása (például Kafkánál az emberi viszonyok és a mítoszok eldologiasodása, vagy Joyce esetében) az egyénben valóban a magány érzését kelti. Életének kibontakozása e struktúrákon belül, amelyekre — úgy tűnik — képtelen átépítő módon hatni az általa kiválasztott és akart kritériumok alapján végzett tevékenységgel, a látszólag atomizált emberi közösségeken belüli szükségszerű elkülönültség érzését alakítja ki az individuumban. Még erősíti ezt az érzést a társadalmi tevékenység megszervezésének és vezetésének egyre fokozódó technicizálása nyomán jelentkező elidegenedés hangulata is. Ebből fakad az adminisztrátorok és robotok apokaliptikus korszakára való hivatkozás.

A társadalmi élet és a tudomány technicizálása lehetővé tette az egzisztencialista filozófia számára (kezdve Heideggertől Jaspersig és az úgynevezett „abszurd-filozófiá“-ig), hogy az ember feltárta és létrehozta világban megnyilvánuló magány érzését az emberi lét immanens és intellektuális elidegenedéseként, a sokféle lehetőség egyetlen lehetőségre való csökkenéseként, vagyis az emberi lénynek a semmibe, az egyéni és kollektív halálba való kivetítéseként értékkelje.

Úgy tűnik, mintha a lehetőségek sokfélesége e gyökeres elidegenedés világában a választást és döntést egy abszurd, objektíve megalapozatlan tett jellegzetességeivel ruházná fel.

Később döntő módon járult mindehhez „az információ paradoxonjának“ nevezett jelenség tudatosulása: a dokumentálódáshoz szükséges idő (az információ megtalálása, kiválasztása és feldolgozása) — napjaink bonyolult feltételei között — meghaladja az operatív, hathatós és tárgyilagos döntés kialakításához szükséges keretet.

Ilyen körülmények között nyomatékosan kérdésesnek tűnhet az elidegenedés megszüntetésével kapcsolatos marxí javaslat: a kommunizmus mint a tömegek önkormányzata. Valóban, milyen esélyei lehetnének egy kollektív és hathatós önkormányzat megvalósulásának akkor, amikor az információ paradoxonja szerint egy adekvát, az adott helyzettel kapcsolatos összes adatok figyelembevételén alapuló döntés és vezetés elvileg lehetetlen? Vajon a kommunista társadalom elkerülheti-e majd az elidegenedést, ha figyelembe vesszük, hogy 1. a hathatós döntés lehetősége itt is az információ kezelésére szakosított „adminisztrátorok“, technokraták kiváltása lesz és 2. a döntéseket többé-kevésbé önkényesen hozzák, mert az információ paradoxonja mindig akkor kényszeríti ki őket, amikor még nem állnak rendelkezésükre az összes lehetséges adatok?

Zaklató kérdések ezek, amelyekre a marxista gondolkodók egy része, köztük Adam Schaff is, úgy válaszol, hogy elismeri az elidegenedés részleges fennmaradását

nemcsak a szocializmusban, hanem a kommunizmusban is azzal — a szerintünk hibás — indokolással, hogy a szocializmus kezdeti szakaszát végigkísérő negatív jelenségeket (a bürokratizálódás, a struktúrák merevsége) maga a rendszer termelte ki. Ez az álláspont számomra nem tűnik eléggé megalapozottnak.

Elsősorban azért, mert nem számol az elidegenedés felszámolásának azon tényezőivel, amelyeket a szocializmus és főleg a kommunizmus mint a bőség kollektivistá társadalma („mindenkinek szüksége szerint“) felszínre hoz. Másodsor, nem veszi figyelembe az elidegenedés felszámolásának azokat a tényezőit sem, amelyeket a tudományos-műszaki forradalom — mindenekelőtt pedig a kibernetikai és információs automatizálás — kiterjedése hív életre.

Jelen cikkben nem térhetünk ki az elidegenedés felszámolásával kapcsolatos tényezők hatásának részletes ismertetésére. Csupán vázlatos ismertetésükre szorítokozunk, de egyszerű felsorolásuk is nyilvánvalóvá teszi hatásukat.

Mindenekelőtt azt kell leszögeznünk, hogy az elidegenedést mint társadalmi folyamatot nem szubjektívizálhatjuk, és nem egyszerűsíthetjük le az elkülönült egyén elidegenedési érzésére, ahogy azt rendszerint az egzisztencializmus teszi. Igaz ugyan például, hogy egy vidéki közösséghez tartozó egyén elidegenedettnek érezheti magát, amikor városi környezetbe kerül. Azonban a gyökértelenségnek, a depaysemant-nak ez az érzése csak abban az esetben alakul át az elidegenedés társadalmi jelenségévé, ha objektív struktúrákat tükröz, ha ezt a falu és város közötti ellentmondásos, antagonista jellegű (a kapitalizmusra jellemző) társadalmi munkamegosztás szüli és táplálja. Hasonlóképpen bizonyos emberek közötti kapcsolatok alakulása társadalmi okainak és következményeinek egy adott egyén részéről jelentkező mellőzése önmagában még nem válik az elidegenedés társadalmi folyamatává. Ez utóbbi esetben is csak akkor beszélhetünk elidegenedésről, ha ezt a mellőzést az adott társadalmi rendszer szerkezete váltja ki és tartja fenn.

Az elidegenedés tényleges folyamatáról csak a következő szükségszerű feltételek jelenléte esetében beszélhetünk: a) a társadalmi tevékenység szereplőinek általános megfosztása e tevékenység eredményeitől, a szervezésben és irányításban való részvétel lehetőségeitől; b) a társadalmi tevékenység tényezői tudatának általános misztifikálása, amely 1. a társadalmi viszonyok, folyamatok, struktúrák fetiszizálása, dologiasulása; 2. az általános érdekeknek a csoport érdekeivel való helyettesítése és 3. a társadalmi valóságot meghatározó tényezők — vagy ezek hatáskörének — mellőzése alapján bontakozik ki.

A szocializmusban és kommunizmusban meghatározott objektív feltételek között és főleg a következetes, tudatos kollektív erőfeszítés következtében bizonyos területeken (gazdaság) általában csökken és megszűnik az elidegenedés „bővített újratermelésének“ lehetősége. Az elidegenedést felszámoló tényezők hatása — amely az emberek tudatos cselekvése következtében egyre nagyobb jelentőségre tesz szert — a szocializmusban és a kommunizmusban az imént elemzett összes szinteken megnyilvánul. Vagyis: a) a társadalmi tevékenység tényezői — a társadalmi szempontból aktív termelőtömegek — felszabadulnak a kizsákmányolás következményei alól, s a gazdasági demokrácia (azaz a társadalmi termék feletti rendelkezés jogában, a gazdasági tevékenység szervezési és vezetési jogában — előbb a munka, majd egyre inkább a szükségletek mértékében — való részvétel), a társadalmi demokrácia (azaz mindennemű kiváltságos helyzet megszüntetése), valamint a politikai demokrácia (azaz a társadalom önkormányzása, a nép többségének különböző szinten megvalósuló, közvetlen részvétele a politikai intézmények vezetésében) alapján valójában a hatalom birtokosai a szocialista közösségben; b) ezzel egyidejűleg végbe-

megy a társadalmi tevékenység tényezői tudatának misztifikálását megszüntető általános folyamat is. Ez mindenekeelőtt a társadalmi viszonyok és folyamatok fétis-jellegétől való megfosztásában nyilvánul meg.

A szocializmus mai történetének menete felszínre hozta a társadalmi folyamatok és struktúrák fétis-jellegét megszüntető folyamat elkerülhetetlen, objektív és feltartóztatathatlan előretörését. Ugyanakkor azt is bebizonyította, hogy a tudatosan tevékenykedő emberek felé, az azokon túlra helyezett „társadalmi szükségszerűség” és az ennek „titkai” kizárólagosan birtokló egyes személyek vagy csoportok mítosza nemcsak abszurd, de egyben veszélyes illúzió is. A társadalmi szükségszerűség az emberek tudatos, akaratlagos tevékenységében van, ezen át és nem ennek ellenére nyilvánul meg. A folyamatok, viszonyok, struktúrák csak annyiban szükségszerűek, amennyiben elősegítik az ember ontológiai helyzetének széles körű és a lehető legjobb újratermelését. Annak az embernek, akinek alapvető meghatározottsága — amint láttuk — a marxi értelemben felfogott szabadság, vagyis „... az emberi erő kifejtés, amely öncél” (Marx: *A tőke* III. 1961. 786. A szerző kiemelése). Ez a tudatosan megvalósított és állandóan kiszélesített szabadság az új társadalom gazdasági, politikai és kulturális építésének lényege. Ez a szabadság késleltethető, időlegesen megállítható, a rugalmas, lényegénél fogva tökéletesíthető és szakadatlan kitejjesedési képességet magában hordozó szocialista viszonyok, struktúrák és intézmények felfedezésének és megvalósításának folyamata mindenképpen utat tör magának. A szocializmus és kapitalizmus versengésének könyörtelen törvényei is ebben az irányban hatnak.

A szocializmust a fejlett és nagyon fejlett tőkés országokkal való időleges (de lehet, hogy viszonylag hosszas) történelmi koegzisztenciájának feltételei arra kötelezik, hogy állandóan új, az eddig ismerteknél magasabb rendű viszonyokat és struktúrákat fedezzen fel. A néptömegek szabadságának állandó szélesítése, a kollektív alkotás kibontakozásának *conditio sine qua non*-ja. Örökre letűntek azok az idők, amelyekben a gazdasági, technikai és társadalom-politikai szférákban az alkotás egy kisebbség előjoga lehetett. A szocialista forradalom, a tudományos-műszaki forradalom politikai téren is kötelezővé tette az alkotás társadalmisítását, amelyet Lenin már annak idején oly nagy buzgalommal hirdetett. A néptömegek szabad és akadálymentes történelmi kezdeményezése — Lenin felfogásában — a szocializmus és a kommunizmus lényegét alkotja, s egyben a tudat misztifikálását megszüntető döntő tényező is. Másodszor, a szocializmusban megvalósuló haladás, a bőség kollektivistá társadalmá, a kommunizmus felé való tudatos és akaratlagos közeledés ellenállhatatlan, a tudatmisztifikálást megszüntető erővel leplezi le az általános (a társadalom, államközösségek) és egyéni érdekek automatikus egybeesésének mítoszáit. Ez az egybeesés természetesen lehetséges a szocializmusban, de csak akkor és abban az esetben valósul meg, ha biztosítják e két érdekkategória bonyolult és ellentmondásos összekapcsolási folyamatának gyakorlati megvalósítása felett a társadalom ellenőrzését.

Végül pedig elsődrendű misztifikálást megszüntető hatása van a társadalmi valóság egyre adekvátább megismerésének is. Ebbe az irányba hat a Marx által előre látott folyamat is, amely szerint a termelés automatizálása a tudományos és műszaki ismeretek egyre nagyobb mennyiségének a tevékenység által való bekebelezését tételezi fel. A tapasztalat azt mutatja, hogy a termelőtevékenység, de általában bármilyen tevékenység annál eredményesebb, minél nagyobb mennyiségű társadalmilag kidolgozott információt képes bekebelezni. A hatékony tevékenység törvényei az információ termelését és a meglévő, a társadalmilag kidolgozott egész információs anyag minél szélesebb körű terjesztését, forgalmát és alkalmazását

követelik meg. Ez a követelmény eddig megvalósíthatatlannak látszott: ugyanis az „információ paradoxonja“ a fenti kritérium betartásának elvi lehetetlenségét mutatta. Az „információ paradoxonja“ azonban technikai szempontból jelenleg már megoldottnak tekinthető.

Ma olyan elektronikus számítógépeket szerkeszthetünk, amelyek 10^{12} bit információs anyagmennyiség raktározására és kezelésére képesek. Ha abból indulunk ki, hogy a Föld összes tudományos és technikai könyvtárában található információ összegét 10^{15} bit-re becsülték, akkor ezer hasonló számítógép — minden további technikai tökéletesítés nélkül — az eddig társadalmilag kidolgozott egész információs anyag teljes birtoklását és maximális gyorsasággal való felhasználását biztosíthatná számunkra. A számítógépek számának további növelése pedig lehetővé tenné a kidolgozás alatt levő vagy a jövőben felfedezendő információs anyagok el-sajátítását is. Következésképpen az automatizálás perspektivikusan megnyitja az emberiség rendelkezésére álló egész információs anyag teljes felhasználásának lehetőségét (természetesen itt nem a világegyetemmel kapcsolatban lehetséges összes információs anyagok felhasználásáról van szó). Ennek nyomán létrejönnek a meglévő információs anyag ismeretének hiányából és nem teljes felhasználásából következő misztifikálás megszűntetésének kedvező feltételei.

Az „információs paradoxon“ megoldása minőségileg új helyzetet teremtett az emberiség ontológiai helyzetében. (Más vonatkozásban már rámutattam arra — *Románia liberă*, XXVI. évf. 7400. —, hogy egy ilyen bonyolult számítógép-rendszerhez szükséges óriási befektetések a nagyhatalmak nemzetközi monopóliumának, a fejlődő országok információs függőségének veszélyét idézi fel. Itt azonban nem térhetünk ki e kérdés elemzésére.)

Tehát a társadalmi tevékenység minden területének „tudományosítása“ és „technikizálása“, valamint a kutatások és döntések „iparosítása“ a szocializmusban megteremtí a tudat misztifikálásának még következetesebb megszüntetéséhez szükséges feltételeket.

A szemlélődő ember még képes volt hinni egzisztenciális magányának illúziójában. Az aktív ember, korunk aktív embere ezzel szemben fokozatosan arra kényszerül, hogy minél nagyobb mennyiségű társadalmilag kidolgozott információs anyagot használjon fel, egyre bonyolultabb, kollektív cselekvést fejtsen ki. Így a társadalmi tevékenység mind a gyakorlati megvalósulás, mind pedig a választás és döntés szempontjából egyre kollektívebbé válik.

A kommunizmus az ember társadalmi természetének felfedezése alapján jelent meg. Napjainkban a „társadalmisítást“ még a teológia is — például Teilhard de Chardin — kénytelen az emberi alapvető meghatározottságaként elismerni.

A jelenkori gondolkodás ellentétes pólusán, a tudományos és technikai forradalom jövőjét kutató szociológia a kibernetika századában az emberi tevékenység és ontológiai helyzet „közösségi“ (kommunitaris) vagy — hogy McLuhan alapján egy nem szabatos kifejezéssel éljünk — „törzsi“ jellegének megnyilatkozását látja.

Az ontológiai helyzetünket meghatározó feltételekből eredő választások és döntések ma és holnap nemesak a magány meghaladásának lehetőségét és szükségességét hozzák létre, hanem a kollektívizmus mint az elidegenedéstől mentes egyedüli létezési mód egzisztenciális igényét is. Ez lehetővé teszi az emberi lény szabad, külső kényszertől mentes társadalmisítását: a választást, döntést, az emberi megvalósulást. A kommunizmus — ebben az értelemben — lehetővé teszi az ember ismételt beépülését ontológiai helyzetébe. Hominizálás annyi, mint szabadság, a szabadságban való társadalmisítás.